

KIBÉDI VARGA ÁRON

Napló

2007**November 15.**

Freiburgban az egyetem minden évben rendez egy francia–német fórumot. Idén a főelőadó az egyik leghíresebb mai német filozófus, Peter Sloterdijk volt. Arról beszélt, hogy származhat-e valamilyen előny abból, ha egy nép elveszít egy háborút. Napóleont idézte, aki sok országot győzött le úgy, hogy abból az illető országnak haszna támadt. A hadsereg nyomában érkezett Egyiptomba Champollion, aki megfejti a fáraók írását. Hollandiában Napóleon testvére alapította meg 1808-ban a tudományos akadémiát, amelyik már készül ünnepélyesen megemlékezni a kétszáz éves fennállásról. És így tovább. Sloterdijk különös esetként említette Olaszországot, amelyik az első világháborút elvesztette volna a monarchia csapataival szemben és csak a szövetségesek segítségével győzött. Ekkor viszont úgy tett, *mintha* győztes volna és ennek köszönhető, hogy kifejlődött egy heves nacionalista ideológia filozófusok és művészek között, hogy jött Mussolini.

November 18.

Eszembe jut egy vicc, amit a negyvenes évek elején meséltek Budapesten. Két hadijelentés ugyanazon a napon. A német: „Csapataink New York külvárosaiban harcolnak.” Az olasz: „Légi haderőnk sikeresen bombázta Máltát.”

December 20.

Utrechti kollégám és barátom, a filozófus Philipse úgy véli, hogy tudományosan be tudja bizonyítani Isten nemlétét, most pedig azt olvasom, hogy Kurt Gödel, a modern logika egyik nagymestere, híres eldönthetlenségi elméletével végső fokon az ellenkezőjét próbálta bizonyítani.

December 23.

A világirodalom Dante, Shakespeare, Goethe, Balzac, Tolsztoj: öt ország, öt nyelv. Már a spanyolok se tartoznak egészen bele (Calderon), de Ázsia végképp nem, az 1001 Éjszaka kivételével (ez is egy nyugati félreértésen alapul). Miközben Algériában és Tokióban elvárják a fiataloktól, hogy ismerjék Molière-t, tőlünk senki sem várja el, hogy ismerjük Nizami, Háfizt, Marasakit, Rusztavelit, azaz az arab, a perzsa, a japán vagy a grúz írókat.

December 25.

Amikor rosszkedvű vagyok és az az érzésem, hogy semminek sincs értelme, mindig a nyelvhez fordulok. A nyelv vigasz, egy idegen világ, idegen, de izgalmas, nem tudunk meg-

szabadulni tőle, hozzánk tartozik. Eszembe jut például *horgol* és *horkol*, vagy pedig azon töröm a fejemet, hogy mi a különbség *szidni* és *leteremteni*, *lehordani* és *szemére hányni* vagy *szemére vetni* között.

December 28.

Pünkösöd = győzelem Babel fölött.

December 31.

Első és utolsó: mit jelent ez a két szó. Az első előtt mindig volt már valami, az eredet ismeretlen. Barlanglakók? Az utolsó gyakran szomorú vagy félelmetes: utolsó vacsora, utolsó ítélet. De ez sem egészen biztos. Utána is jön valami vagy Valami.

2008**Január 6.**

A vallásalapítók mindig közösségekre gondolnak, miközben a mai társadalom egyénekből tevődik össze, még akkor is, ha napközben együtt dolgoznak. Sok szociológus és filozófus írt már az individualizmus győzelméről a huszadik században. Munka után sörözni talán igen, de vasárnap templomba nem nagyon járnak együtt, főleg a városiak nem, tehát ma már a világ lakosságának legnagyobb része. A mai hívő a Miatyánk helyett inkább azt mondáná, hogy: Énatyám.

Január 9.

Freiburg belvárosában egy kis utcában van egy a Szentlélekről elnevezett söröző: „Heiliggeiststüble”. Sokan látogatják, főleg kövér idősebb asszonyok.

Január 21.

Olvasom Újfalvi Sándor önéletrajzát, amit 1855 körül írt. Sok érdekes részletet tudhatunk meg a tizenkilencedik század eleji erdélyi életről, a hétköznapokról és híres személyiségekről (Wesselényi, Teleki, Bethlen családok).

Önéletrajza elején Újfalvi nagyszüleit ír. Nagyszebenben élő nagyapja 62 éves korában újra házasodik és megkéri egy 42 éves özvegyasszony kezét. Történik ez 1759-ben és akár a szerző, én is „az akkori levelezési és társalgási modor jellemzéséért” idézném itt a választ. „Aug. 31-én datált s hozzám bocsátani méltóztatott levelét az úrnak 8-ik szeptemb. vettem; kedvesen és nagy örömmel; annyival is inkább, minthogy tapasztalom belőle terhes dolgai között is szenvedhető egészségét az úrnak, melyet Isten ő szent felsége erősítvén, tartson meg továbbra is, tiszta szívből kívánom. Emellett levelében tett és nekem jelentett hozzám való szíves indulatját egész alázatossággal köszönöm, és kívánom, hogy az mindeneken szabadosan és hatalmasan uralkodó Úristen, akiben én gyermekségem óta minden reménységemet helyeztettem, és aki énvelem sok keserves változásaim között is sokszor édes atyai kegyelmességét megismertette, adjon nekem erőt arra, hogy én az úrnak teljes életemben örömét nevelhessem, megtartván és nevelvén emellett az úrnak hozzám való szívességeit is: hogy szent rendelése szerint való egybekelés után végessük páros életünket őfelsége szent nevének dicsőségére, éltünk örömére, lelkünk üdvösségére. Ha méltóztatik az úr szebeni újságokkal bővíteni, kedvesen veszem; amidőn

pedig Isten ő szent felsége alkalmatosságot szolgáltat arra, hogy én az úrnak kedves személyét szegény házamnál megtisztelhessem, tartom nyereségemnek. Addig is pedig magamat az úrnak tapasztalt szívességébe ajánlván, vagyok az úrnak becsülettel való igaz szolgálója, árva Zsombori Borbála. – Palatka 9-ik Szept. 1759.”

Egyébként Újfalvi Sándor nagynénje volt a botrányos életű Újfalvi Krisztina, akiről az unokaöcs szemérmesen keveset mond, de akiről többet tudunk meg Weöres Sándor antológiájában („Három veréb hat szemmel”, 1977), aki több nagyon szép versét is közli. Weöres szerint „kalandosan és botrányosan élt, talán többet demonstrálva, mint amennyi valóban történt, hogy a szűkös és képmutató ál-erkölcsben zsugorgókat felháborítsa, a tisztességben raboskodó erdélyi társadalmat zaklassa. Ma úgy fogalmazhatjuk: a nők jogaiért küzdött. És mint a korabeli anekdoták mutatják: meg akarta nevelni a férfiakat egyenességre, helytállásra. (...) Ahogy botrányos volt az élete, botrányos volt a temetése is. Amikor holtteste csukott koporsóban felravalozva feküdt, öreg inasa hirtelen megörült: fölugrott a koporsóra és meglövegolta, a temetési közönség szeme-láttára.”

Január 23.

Még a 2006-os költözködésünk kései és váratlan következménye, hogy most előbukkant a papírtömegben Lengyel Balázsnak egy levele, amelyet 1993. május 6-án írt nekem, abból az alkalomból, hogy elküldtem neki „Szépen” című verseskötetemet. Felesége, Nemes Nagy Ágnes ekkor már nem élt, de a hetvenes években többször találkoztunk, Budán és a Balaton mellett. Sokat meséltek az Újholdról, a Rákosi-időről és Nemes Nagy Ágnes még verseskötetem előkészítésében is segített, átnézte a verseket, tanácsokat adott, hogy ezt vagy azt meg kellene változtatni stb. Lengyel Balázzsal később még többször találkoztam, de már nem személyesen, hanem csak hivatalosan, például írószövetségi rendezvényeken. Tavaly halt meg, és amit verseimről mond, tudomásom szerint sehol sem közölte. Ezért ideírom:

„Kedves Áron, Köszönettel vettem köteted, melynek nem annyira „Szépen” a címe, hanem „az új költészet felé”. A szavak ellentétes vagy különös iránya, dubiozitása, többlet-értelme, melyet szinte-szinte már Ady is alkalmazott az ellentétes irányú, egymást megsemmisítő szavakkal. Persze te többre, némileg másra törsz. Igaz, hogy mint Mallarmé a hallgatás határán tartózkodsz és „a lényegről csak fosztóképzővel beszélsz” (Lásd Nemes Nagy Ágnes jellegzetes fosztóképzőit!). De azért a verseket szemelgetve, olykor az az érzésem, hogy a költészetnek más útja is van. Konkrétabb, a létezés meghatározóbb útja. Bár, ahogyan újra és újra belefogok egy-egy versbe, olykor és főleg a lezárásnál szinte gnosztikus léttudatot fogalmaznak meg, pl. „a gyötrelem jeleit hívják – nincstelen álmainkat átkozzák serényen” vagy: „készülnek a maradandóság hajlékai – készül a kimeríthetetlen áradat” vagy: „nevek halála nagyvilág”. Másfelől, hogy valami kritikusat is mondjak: a bizonytalanná ferdített többlettartalom olykor (töbnyire kiváló, sőt telitalálat), lásd „az eseménytelenség híg árnyéka”, de amikor azt írod, hogy „tagolva és tökéletesen, mint amikor Tantaluszt betűzni kell”, ez nekem kicsit túl súlyos közlés (nekem mint olvasónak töprengeni kell.)

De az, amit írsz, csakugyan új költészet. Nem „szép”, hanem érdekes, felkavaró kötet. Köszönöm, hogy elküldted. Gondolkoznivalót adtál.”

Február 29.

Egyetlen városban se laktam eddig, ahol annyi ingyen újságot osztogatnak, mint itt Freiburgban. Minden szombaton és vasárnap egy meglehetősen vastag újságot talál mindenki a postaládájában, igaz, főleg meglehetősen érdektelen helyi hírekkel: egy gyerek kiesett az ablakon de nem halt bele, egy idősebb asszony lopott egy üzletben, megnyílt egy új hentesüzlet, stb. Van ingyen tévéújság is és minden hónapban egyszer megjelenik egy ingyen kulturális folyóirat, amelyben színházi előadásokról, koncertekről, könyvekről lehet nagyon nívós ismertetéseket, illetve előjelzéseket olvasni.

Március 8.

A kisebb vállalatok tulajdonában levő kisebb teherautókon feltűnően sok a hosszú és részletes reklám. Ezt másutt eddig nem láttam. Nemcsak a cég neve szerepel, plusz az, hogy villanyszerelő vagy...

Március 15.

Amikor Észak-Erdélyt visszacsatolták Magyarországhoz, pontosabban 1943-ban, leutaztunk Kolozsvárra, mert anyámat nagybátyám ott kezelte az egyetemi klinikán. Három emlék:

– a lovaskocsi ami a pályaudvarról nagybátyám lakására vitt, végigment a „Zokogó Majom” vendéglő előtt (később Bálint Tibor regényének lett a címe). Nagyjából ugyanabban az időben tűnt fel nekem Veszprémben a „Büntető Borozó”.

– a klinikán nagybátyámra várok. Egy idő után megjelenik a nyílegyenes, hosszú folyosó végén, fehér köpenyben közeledik gyors léptekkel, mögötte majdnem futva jön, ugyancsak fehér köpenyben, kb. tíz fiatal asszisztens, köztük több csinos lány.

– március 15-én a nagytemplom előtt a himnuszt énekeljük. Elöttem egy tízéves fiú áll és nem énekel, bizonyára egy kíváncsi román gyerek. Odalép hozzá egy férfi és leken neki egy nagy pofont. Vajon ő volt-e Funar?

Március 20.

Amikor franciát tanultam az amszterdami egyetemen, borzasztóan unalmas és érdektelen dolgokat kellett tanulnunk, pl. történelmi hangtant (melyik században és hogyan lett a latin „aqua” francia „eau” [ejtsd: ó]). Az irodalom tanszékvezető professzora csak kedvenc íróiról, Taine-ről vagy Saint-Evremond-ról beszélt, meglehetősen unalmasan, az egyetlen aki izgalmas előadásokat tartott, az ő fiatal asszisztense volt, egy állandóan dohányzó francia. A terem mindig tele volt, amikor cigarettával a szájában Sartre és Camus műveit ismertette, azaz még élő írókét, ami abban az időben az egyetemen nagy ritkaság volt. (A Sorbonne-on 1950 körül egyetlen huszadik századi íróról nem tartottak előadást!).

Később Párizsban a Champs Élysée-n egy autó elé vetette magát. Az amszterdami kultúrintézet titkárnője szerint azért lett öngyilkos, mert képtelen volt megírni a doktori értekezését. Amikor ezt Sophie-nak mesélem (aki erősen kétségbe vonja ezt a magyarázatot), hirtelen még a titkárnő neve is eszembe jut, akire ötven év alatt egyszer se gondoltam.

Március 27.

Idem. Milliónyi agysejtjeink rég elfelejtett, de jól tárolt anyagokkal mintha éppen hajnalban, alvás és ébredés határán aktiválódnának különösen. Ma reggel félálomban megfej-

tettem az összes holland szakszervezet kezdőbetűit, az általánosét, a katolikusét, a protestánsét – így ment ez régen Hollandiában, mindenki külön menetelt –, még a legkisebbikét is, a kommunista szakszervezetét: EVC, azaz Eenheid Vak Centrale. És mindez az ötvenes–hatvanas évekre nyúlik vissza.

Április 11.

Az egyik amerikai elnökjelölt keresztneve Barack.

Április 22.

A „ruha” talán a legkülönösebb magyar szó. Mi köze van a ruhához a beruházásnak? Annak, hogy valakit felruháznak vagy éppen megruháznak?

Május 1.

A Magyar Narancs május 1-jei száma közöl egy interjút Szuper Leventével, a nagyon sikeres magyar jégkorong-válogatott kapusával. Arra a kérdésre, hogy minek köszönheti a sikeres védést, azt válaszolja, hogy szerénynek kell lenni és hinni kell Istenben: „minden este lefekvés előtt beszéltem Istenhez (...) De az imádkozás nagy részét anyukám elvégzi helyettem.” Nem nézi a meccset, hanem a kertben sétálgat és imádkozik fia sikeréért.

Május 11.

Pünkösd a Szentlélek ünnepe. De miért beszélünk mi magyarok a *Szentlélekről*, mikor a többiek *Szentszellemről* beszélnek: „heiliger Geist”, „saint esprit”, „holy spirit”? Talán azért, mert magyarul a Szentlélek szó szebben hangzik?

Május 13.

A detroiti szimfonikusok mai előadását egy robot-karmester vezényli. Minden jegy elkelt elővételben.

Június 2.

Meghalt Fejtő Ferenc. Amikor 1954-ben ösztöndíjjal Párizsba utaztam, megkérdeztem a müncheni Szabad Európa rádiónál dolgozó barátaimat, az Új Látóhatár szerkesztőit, hogy szerintük kivel vegyem fel ott a kapcsolatot (többen ui. Párizsból jöttek át szerződéssel a rádióhoz). Két nevet említettek, Fejtő Ferencét és Hatvany Bertalanét. Hatvany mindig vasárnap kora reggelre hívott, reggeli nélkül rohantam a metróhoz, hogy eljussak idejében tizenhatodik kerületbeli előkelő lakásához. Megállás nélkül cigarettával és whiskyvel kínált (harapnivaló semmi). Tao te King fordításáról mesélt (amit a müncheniek később ki is adtak). Teljesen kimerülve jöttem el tőle. Fejtő Ferencnél egészen más volt a helyzet, ő koktélparkra hívott meg, ahol sok híres párizsi értelmiségivel találkoztam (hogy híresek, ezt csak később tudtam meg). Arra is emlékszem, hogy nagyon tetszett a felesége. Fejtővel jóval később is találkoztam, tartott egyszer előadást a hollandiai Mikes Kelemen Kör egyik szeptemberi kongresszusán.

Június 8.

Mendlik Éva magyar szobrászművész most ünnepelte nyolcvanadik születésnapját. Éva Mendlik Oszkár, a Hollandiában ma is neves festőművész unokája, aki Bánffy Miklóssal

volt annak idején jó barátságban (Bánffy Kun Béla elől hozzá menekült 1920-ban). Három Mendlik lány élt Amszterdamban, mind csinos, és a szülők időnként meghívtak jó magyar vacsorára egy pár amszterdami menekült magyar diákot (pl. Tóth Miklóst meg engem), akik kis ösztöndíjjal és általában rossz koszton éltek. Éva volt a legidősebb, és hozzá egy mulatságos emlék fűz. 1954-ben ugyanabban az időben voltunk Párizsban; ő egy műteremben dolgozott, én disszertációmát írtam. Esténként időnként elmentünk egy éjjeli mulatóba a Place Pigalle-on, ahova ingyen beengedtek és még két ingyen italt is adtak diákoknak, azzal a feltétellel, hogy pontosan tízkor ott legyenek: az oda benéző turistának, vendégnek nem szabad üres termet látnia. A második feltétel persze az volt, hogy féltizenkettőkor, amikor már volt egy pár fizető vendég, mi diszkréten távozzunk.

Június 15.

Meghalt egy híres német festő, a nevére nem emlékszem, csak arra, hogy barátja, a Párizsban élő spanyol képzőművész Arroyo szerint halála előtt pár nappal egymástól függetlenül négy barátja küldött neki egy-egy képeslapot. Erősen hasonlítottak egymásra és mindegyik egy távolodó csónakot ábrázolt. Görög mitológia? Kharón ladikja?

Június 19.

Ma délben egy kávéházban találkozom egy itteni germanista kollegával. Nyugodt, kissé unalmas ember benyomását kelti, de közben hihetetlenül aktív. Új-Zélandban egy kis vidéki egyetemen spanyol irodalmat tanít, Mexikóban a huszadik századi német-mexikói irodalmi kapcsolatokról beszél és ott most éppen egy spanyol nyelvű könyvét adják ki erről a témáról, Kanadában pedig németül tart előadást. Itt Freiburgban unta a középszerű germanista kollegákat, ezért elvállalta a francia kultúrintézet vezetését. Mikor mondom neki, hogy ez az állandó rohanás-repülés az egészségét veszélyezteti, azt válaszolja, hogy attól nem fél, mert tíz éve vett egy telket Franciaországban, és ott maga épít házat, még hozzá beépített uszodával. Mellesleg rengeteget publikál, ezt láttam az interneten. A kétórás beszélgetés teljeseen kimerít, szédülök, ahogy megyek haza.

Május-június

Freiburgban két hónapig mindenki megállás nélkül spárgát és epret eszik. A spárgáért van, ahol sorban állnak. Lehet kapni négy euróért, de tízért is. Mikor június végén Sophie szüleihez érkezünk Bretagne-ba, látom, hogy itt nem eszik, de még csak nem is nagyon tudják, hogy mi a spárga.

Július 1.

Sophie édesanyja három éve Alzheimer-betegségben szenved. Ez eleinte csak abban mutatkozott meg, hogy keveset beszélt, könyveket nem olvasott, az újságokat meg csak lapozta. Én kedvenc íróit, Balzacot és Baudelaire-t diktáltam neki, és ezt nagyon szerette. Az utcára se akart kimenni, én vittem sétálni, úgyhogy rám támaszkodott és beszélgettünk. Később már csak a házon belül mozgott, most pedig már az ágyából sem tud felkelni. Ugyanakkor szellemi képességei megmaradtak, kedvesen mosolyog Sophie-ra és a húgára, akik beszélnek vele; nagyon halkán, de ő is beszél hozzájuk, mondja, hogy szép idő van, vagy hogy valamelyik étel nem ízlik neki. A szellemi stimulálásra nagy szükség van, sokat kell mosolyogni, beszélgetni.

A test romlása mellett a szellemi épség megmarad, ez a szörnyű. Néha suttog egy pár szót. Mindenki jól van (tout le monde va bien), mondja neki Sophie, és erre az anyja válasza: „et moi aller oust” (én meg megyek gyorsan kifelé).

Ha jól tudom, Puskásnak is Alzheimerre volt és Hugo Clausnak is, annak a híres belga írónak, aki a Le Monde szerint e miatt a szellemi visszafejlődés miatt öngyilkos lett. Szeretném tudni, hogy erre hogy volt képes. (Anyósom mozogni se tud).

Július 6–11.

Pár napra Párizsba utazom, meghívtak egy nemzetközi kongresszusra (International Association for Word&Image Studies), hogy tartsak egy előadást. A résztvevők legnagyobb része francia vagy angolszász, de megdöbbenő látni, hogy hány más országból jöttek emberek, még akkor is, ha maguk fizetik a költségeket és nem meghívott előadók. A részvételt és (sok esetben mindössze húszperces) előadásukat ugyanis fel lehet tüntetni az előmenetelhez elengedhetetlen CV-ben. Volt itt észet, román, portugál, de még izlandi és chilei is.

Egyik este egy nyolctagú társasággal vacsorázom, és velem szemben egy harminc év körüli nő ül. Látszik rajta, hogy nagyon fáradt, mert mindennap korán kel és rengeteget dolgozik. Munkája abból áll, hogy tanácsokat ad nagyvállalatoknak: miként vehetnek észre gyanús pénzügyi tranzakciókat-átutalásokat (fehérre mosás). Néhány éve létesült ugyanis ebben az ügyben egy nemzetközi megegyezés, főleg a svájci és luxemburgi bankok hanyagsága miatt.

Szállodaszobám a harmadik emeleten van. Alattam tőlem balra a második emeleten egy erkélyről egy pocakos fiatalember nézi a csekély és nem túl érdekes utcai forgalmat: két-három nyakkendőös férfi útban munkahelye (vagy haza) felé, egy pár rakodómunkás vagy kövér öregasszony. Mint egy Balthus-festményen. Bármikor nézek ki az ablakon, este tizenegykor vagy reggel nyolckor, a pocakos fiatalember mindig ott van és néz.

Július 8.

Pár napja meghalt Párizsban kilencvenegynéhány éves korában Albert Cossery egyiptomi író. Regényeit franciául írta, de mind Kairóról szólnak, az ottani szegények sorsát, a gazdagokkal szembeni harcát és furfangjait írja le. Párizsban hatvan éve ugyanabban a szállodaszobában lakott és Saint-Germain-des-Prés legnevesebb kávéházaiban és vendéglőiben étkezett (Café de Flore, Armani Caffé). Többször láttam ott, mindig hosszasan nézett, mintha azon törné a fejét, hogy nem ismer-e engem valahonnan. A francia sajtó hosszasan megemlékezett róla, és természetesen kiadták azonnal összes művét, hat regényt. Az egyiket most megvettem és elolvastam, egy elegáns kairói tolvaj kalandjait meséli el: kimonodtan tetszett.

Július 14.

Mint mindig, idén is megnézem a televízió a francia nemzeti ünnepen a katonai felvonulást. Ha mindezt Moszkvából közvetítenék, bizonyára elég ijesztő lenne, így azonban, mint a francia nemzeti büszkeség jele, tűrhető. Az elnököt rengeteg külföldi vendég vette körül, tőle jobbra a japán miniszterelnök, balra az egyiptomi elnök ült, és meglepetésemre azt vettem észre, hogy srégen Mubarak mögött a második sorban mindjárt Gyurcsány Ferenc látható. Közelebb, mint Angela Merkel.

Július 18.

Jeanne, Sophie nagynénje a breton tengerparton él, ír és olvas németül és oroszul, de csak franciául beszél. Álomban magyarul beszélget Krasznahorkai Lászlóval. Utána meg én kísérem Laura Busht, az amerikai elnök feleségét a parlament felé, mert eltévedt a kihalt pesti utcákon.

Július 22.

A breton tengerparton mindennap megyek úszni, de gyakran járok uszodába Freiburgban is. Az úzás maga meglehetősen unalmas tevékenység, úgyhogy közben azzal foglalkozom, hogy számolok: számolom azt, hogy mint mellúszó hány csapással érek a 25. ill. 33 méter hosszú medence egyik végéről a másikra, de még a hullámzó óceánban is számolom a csapásokat és összehasonlítom az uszoda eredményeivel. Végül teljesen belezavarodok, de nem baj, mert így az úzás legalább nem unalmas. Vajon mit csinálnak úzás közben a nagy bajnokok, mint Mark Spitz vagy Laure Manaudou, akik nálam ezerszer több időt töltöttek, illetve töltenek a medencében, hogy ne unatkozzanak?

Július 25.

Régebben vitatkoztam egyszer egy tanárommal, aki azt állította, hogy a fejünkben minden gondolat vagy megfigyelés azonnal szöveg formájában jelentkezik. Ez szerintem nem igaz. Ha látok az utcán egy kövér nőt, ha ízlik az ebéd, ha eszembe jut egy régi esemény, ha az emberi test romlandóságára gondolok, nem jelenik meg azonnal bennem a *kövér*, az *ebéd*, a *betegség* szó. A régi esemény pedig gyakran vizuális és nem verbális emlék, egy kép jelenik meg a fejemben, egy utca, egy szoba képe. A (sokszor pontatlan) szavakra csak akkor van szükségem, ha másokkal akarok közölni valamit. Most olvasom, hogy Einstein pontosan ugyanezen a véleményen volt. Max Wertheimer pszichológussal órák hosszat beszélgetett arról, hogy hogy alakult ki benne a relativitáselmélet. A fejében először bizonyos jelek és képek jelentek meg, csak később próbálta meg a gondolatokat szavakban is kifejezni.

„Hanni Kureishi” és „Kilenc-negyedtíz”: félálomban hirtelen mégis megjelenik két szó a fejemben, valószínűleg azért, mert semmi közük sincs egymáshoz. A pakisztáni regényíró nevét épp most olvasom egy francia napilap irodalmi mellékletében (nagy betűkkel és egy nagy fényképet is közölnek), ugyanakkor arra gondolok, hogy Sophie-nak sürgősen meg kell mondanom, hogy holnap délelőtt hánykor kell elindulnunk.

Július 29.

A tengerparton háromféle fürdőzőt lehet megkülönböztetni. Van, aki messzire kiúszik, van, aki csak lubickol a hullámok között, három-négy méterre a parttól, hogy lehűtse magát, és végül vannak azok, akik legfeljebb a térdükig mennek be a vízbe. Mindez a Balaton mellett, különösen a somogyi oldalon, egészen másképpen fest. Fél órát is mehetünk befelé anélkül, hogy a térdünkig érne a víz; én így nagy beszélgetéseket folytattam többek között Fodor Andrással és Berend Ivánnal.

Július 31.

A francia autótutakra jellemző, hogy rengeteg a körterelő. Egyesek szerint azért, mert a franciák anarchisták, nem ügyelnek a vörös lámpára, és sok baleset lenne, mert nem las-

sítanáknak le; mások szerint éppen ellenkezőleg, a körterelőnél le kell ugyan lassítani, de utána általában gyorsan kell kihajtani, sokkal fegyelmesebb és ügyesebb autósokra van tehát szükség.

Augusztus 3.

Sophie szüleinél, a breton tengerparton mindig sokáig nyaralunk, legalább két hónapot. A hosszú nyaralásra a várás jellemző. Most gyakran várom Sophie-t, amikor lassan eteti beteg édesanyját, akinek ennie kellene, de sokszor nincs étvágya, de a várás már egyébként is része a hosszú nyaralásnak. Van, akit a hirtelen nyugalom megöli, mivel azelőtt rengeteget dolgozott; van, amikor férj és feleség rájönnek, hogy nem szeretik igazán a huzamos együttlétet, ami otthon a mindennapi munka közben nem tudatosodott bennük.

Én most itt nem ilyen drámai esetekre gondolok. Várom a tengerparton a homokban, mert csak akkor akarok beúszni a vízbe, amikor végre előbújik a nap a felhők mögül, várok arra, hogy elmúljon az apály, hogy ne legyenek olyan nagyok a hullámok. És közben nézem az eget, a felhők formáit, hallgatom a hullámverést. A hullámverés ritmusa, mint minden ritmus, mindig ugyanaz és egy kicsit más. Egy vallásos élmény. (Delphine-t, Sophie húgát ez a különös zaj a dalai lámára, a buddhizmusra emlékezteti.)

Várom és élvezem ezt a várást. Szép. És egyben metafizikai állapot. A mulandóságra, az élet értelmére gondolok, az az érzésem, hogy a nagy misztikusok élete is így telt.

Augusztus 6.

Mindenki naponta vásárol újságot, a boltok rengeteg hetilapot is ajánlanak, sokszor több száz is ki van téve a „Relay” polcain. Az egyik legnagyobb példányszámban elkelő például a „Gala”, mely kizárólag pletykákat mesél a pillanatnyi hírességekről: melyik fotómodell állapotos, melyik milliomos vált el, melyik színésznőnek született ikre, stb. Ezeket a híreket tudni teljesen felesleges, a közönség másnap már el is dobja ezeket az újságokat, csak a brazil őserdőben kénytelenek egyre több papírt termelni. De kérdés, hogy a komolyabb politikai hírek ismerete annyival fontosabb-e? Miért hasznos tudnunk, hogy ma Mauritániában államcsíny zajlott le, hogy Líbia pár napig nem szállított olajat Svájcnak, hogy Argentínában tüntettek az áremelkedések miatt?

Hogy a sajtóban mennyi a mindannyiunk számára teljesen fölösleges információ, erről már írtam egyszer a naplómban, de nem hagyhatom szó nélkül, ha végigmegegyek a polcok előtt nap mint nap, hiszen én is vásárlom rendszeresen ezt a másnap már ki is dobott és csak maximum félig elolvasott papírmennyiséget.

Augusztus 8.

Úgy élek itt nap mint nap, mintha egy görög tragédiát néznék, bizonyos fokig be is vagyok vonva a darabba. Yvette-nek, Sophie anyjának most már hónapok óta tartó agóniája, a ronkok mosolyognak, amíg mellette vannak, de a sírás kerülgeti őket, sokszor zokognak is, mihelyt kimennek a hálószobából és hogy valami eltérítse a figyelmüket, elkezdik felületesen lapozgatni az újságot, vagy a híreket nézik a tévén. (A hírek Franciaországban egyébként különösen unalmasak, mert fél órát kell megtölteni, és ha nincs fontos anyag, az arcachoni osztrigák minőségéről beszélnek hosszasan). Ez is hozzátartozik a tragédiához.

Augusztus 10.

A bécsi testőrírók közül Báróczi Sándor műfordításait már Weöres Sándor figyelmembe ajánlotta annak idején, Bessenyei György pedig kedvenc íróim közé tartozik. Most éppen 1777-ben megjelent *A filozófus* című vígjátékát olvasom. Egy Pontyi nevű „igaz magyar”-nak titulált idősebb és nevetséges vidéki úr kivételével a darabban csak nemesi családból származó fiatalok szerepelnek, közéjük tartozik Párménió, a filozófus is. Elsősorban az ő szerelmi ügyeik bonyolódnak. Angyélrika, Párménió húga, így írja le Szidaliszt, aki a vígjáték végén a filozófus felesége lesz:

„olyan szép, mint a kiderült tavaszi nap; magas homloka a nemes erkölcsöknek méltóságát s királyi székét mutatja; szemének mélységéből okosság tetszik ki, melyeknek külső tüzei szelíd érzékenységeket mutatnak; hősín bőrére fekete szemöldökeit a mosolygó természet gyenge ujjaival rántotta két részre; felemelkedett mellének fejérsége minden kék erecskét megmutat, s a lehellések alatt csendesen dagadoz; teste, dereka, válla, sugár természetének lehető tökéletességét mutatja, állásában olyan, mint a cédrus, járásában hasonlít a kevély szarvashoz; tekintetiben ifjúság, okosság, szelídség, nyájaság, mély gondolkodás, fájdalom, édesség egyszerre mutatják magokat, ifjú szépségének oly méltósága van, mint valamely magasra felnyúlt egyes ág tetején kinyílt rózsának”.

Augusztus 12.

A nevek varázsa. Párizsban egy fogorvoshoz jártam, akinek Archibald volt a keresztnéve. Londonban élő unokaöcsémnek most született egy fia, akit a szülei Nathanaelnek neveztek el. Talán még érdekesebbek a városnevek: milyen szépen hangzik Tihany, Révfülöp, Törökszentmiklós. És különösen vonzó a helynév, ha a várost nem ismerjük: a német autópályánál egy kijárat: Freudenstadt, Bretagneban Guémené-Penfao (erről a névről az a Guémené hercegnő jut eszembe, aki a tizenhetedik században egy francia bíborosnak egyetlen szeretője volt; egyetlen, ezt a bíboros maga emeli ki emlékirataiban!).

Ha aztán a várost mégis megismerjük, az majdnem mindig nagy csalódás. Ez történt velem, amikor külön megálltam Chateauroux városában, amelyik Jean Giraudoux egyik regényében mint egy egészen csodálatos hely szerepel. És végül ott vannak gyönyörű írónévek, mint a francia Saint-Denis de Saint-Evremond vagy a német Christian Knorr von Rosenroth. A megismerés itt is csalódás: mindkét író meglehetősen érdektelen.

Augusztus 14.

Egy erdélyi magyar folyóiratban olvasom a következő mondatot: *„Meggyőződésem, hogy a bizalomalapú kapcsolatok szeretetalapja minden egyéb energetikai összhangnál tartósabban és hatékonyabban képes szervezni az emberek közötti kapcsolatokat.”* Hogy tud a „szeretetalap” „kapcsolatokat szervezni”? Mit szervez egy alap? Bizonyára arról van szó, hogy a szeretet a legjobb alapja az emberek közötti kapcsolatoknak. De miért kell ezt ilyen bonyolultan mondani? Okosabb? Tudományosabb?

Augusztus 16.

Nem mindig jó az idő a breton tengerparton, a sok nyaralót tehát szórakoztatni kell. Erre két rendezvény különösen alkalmas. Egyrészt az általában kéthetenként megjelenő hol kisebb, hol nagy cirkusz, bohócokkal, oroszlánokkal és a többi hagyományos kellekkel, másrészt a „vide-grenier”, magyarul padlásfelrámolás. A falu nagypiacán mindenki bérelhet

egy pár négyzetmétert és ott kirakhat mindent, amit ki akar dobni, azaz olcsón megpróbál eladni. Ma is volt egy ilyen vásár, rengetegen jönnek, bár az áru általában érdektelen: rozsdás kampók, régi képeslapok, csészek, könyvek. A legérdekesebb talán még egy pár példány volt egy a háború alatt a németek által engedélyezett, azaz kollaboráns újságból.

Augusztus 18.

Gyerekkorom óta kísérnek bizonyos márkanevek: Nivea, Alfa Romeo, Philips, Oetker. Úgy tűnik, időtlenek. De vajon mióta? Voltak kétszáz évvel ezelőtt is márkanevek?

Augusztus 24.

Maryam, apám, második felesége kilencvenéves korában halt meg, de végig megőrizte frissességét, olvasott, főzött, kiállításokra járt stb. Mondta, hogy korát csak azon veszi észre, hogy körülötte ritkulnak a sorok, barátok, barátnők, ismerősök mind eltűnnek. Ezt veszem észre most én is. Ismertem Siklós Istvánt, Weöres Sándort, Pilinszky Jánost, Nemes Nagy Ágnest, Lengyel Balázst, Fodor Andrást, Garai Gábort, hogy csak az írókról beszéljek. De ki él még nálam idősebb? Kevesen. A könyvhéten találkoztam megint Heller Ágnessel, és él Tóth Miklós, akihez szoros barátság fűz 1949 óta, valamint Flór Ede festőművész barátom, akik – úgy tűnik – legyőzhetetlenek.

Augusztus 25.

Itt derül ki, hogy nem vagyok francia. Halkan és gyorsan beszélő embereket nem értek mindig meg; azt hiszem, hogy ellentmondásokba keverednek, és később kiderül, hogy nem, csak rosszul értettem őket. Pilinszkyt, emlékszem, amikor franciát tanult (azért, hogy eredetiben olvashassa Simone Weilt), a homonímiák nagyon zavarták.

Augusztus 27.

A francia ős különlegessége a „rentrée littéraire”. Hetekkel előre jelzik már az újságok, hogy augusztus végén és szeptember elején milyen regények jelennek majd meg. A media-tizált írók (Christine Angot, Amélie Nothomb) regényeiről előre lehet tudni, hogy melyik nap lesznek kaphatók a könyvkereskedésekben. Magyarországon van az ünnepi könyvhét, és a kiadók sok könyvet pont előtte adnak ki, Németországban van a frankfurti könyv-vásár, de „rentrée” nincs. Ez a francia jelenség valószínűleg a négy nagy őszi irodalmi díjjal függ össze, a díjazott könyvek kiadói rengeteg példányt adnak el.

Szeptember 2.

József főherceg volt apám főnöke, és amikor apám 1945 nyarán megtudta, hogy Regensburgba menekült és ott a Thurn und Taxis hercegek kastélyában lakik, elhatározta, hogy felkeresi, és engem vitt magával. Vilshofenben egy tehervonatra kapaszkodtunk fel, személyvonat nem volt, ott ült mindenki egymás mellett a porban. A főherceg barátságosan fogadott, panaszkodott, hogy előkelő rokonai reggelire csak egy tojást adnak neki, és főleg a súlyosan megsebesült fiáról beszélt, akit orosz katonák elvittek és összeverték. Szépen, „tősgyökeresen” akart magyarul beszélni: arra világosan emlékszem, hogy a fia „elpáholtatásáról” beszélt.

Szeptember 4.

Olvasom, hogy az angol kormánynak egyre több gondot okoz, hogy fiatal angol turisták külföldre, főleg Spanyolországba, utaznak, és ott egész éjszaka isznak, és reggel a rendőrség szedi össze az utcai padokon horkoló tökrészeg angolokat. Ezt én magam is láttam már vagy tíz évvel ezelőtt Ibiza szigetén. A mulatságos az az eset volt, amikor egy fiatalember el akart különülni ezektől a honfitársaitól, és amikor fizetnie kellett egy (angolul valószínűleg nem is tudó) spanyol boltosnak, „how much?” helyett azt kérdezte tőle: „What do I owe you?” (mivel tartozom Önnek?).

Szeptember 9.

Ülök egy váróteremben és hogy ne kelljen a várás közben a sokszor piszkos és mindig feülletes-unalmas folyóiratokat nézegetni, amelyeket az orvos asszisztensnője rak ki a pácienseknek, elhoztam magammal az *El País* irodalmi mellékletét, és abban egy hosszabb cikket betűzök Marina Cvetajeva tragikus életéről. Én, a Németországban élő magyar spanyolul olvasok egy orosz költőnőről, mindaddig, amíg az orvos nem hív a rendelőjébe, ahol majd németül kell előadnom neki, hogy miért jöttem. Hogy lehet egyszerre ilyen sok különböző világban élni? Van-e ma, a telekommunikáció korában, még olyan ember, aki csak egy világban, egy nyelven belül éli le életét?

Derridát a hetvenes években meghívtam Amszterdamba, hogy tartson egy előadást nálunk az egyetemen. Utána feleségem megkérdezte, hogy hány nyelven beszél. A válasz: csak franciául. Ez persze nem ellenpélda, mert olvasni más nyelven is tudott, hiszen – hogy csak egy példát említsek – Heidegger műveit jól ismerte.

Szeptember 27.

Általában mindig több könyvet, de legalább két regényt olvasok egyszerre. A véletlen úgy hozta, hogy most két magyar bestsellert olvasok egymás mellett, Markovits Rodeon 1927-ben megjelent *Szibériai garnizon* című regényét, amit 14, és Dragomán György tavaly megjelent *A fehér királyát*, amit viszont 28 nyelvre fordítottak már le. A „bestseller” szó negatív kicsengése ez esetben zavar: mindkét könyv komoly irodalmi alkotás! Markovits Rodeon könyvét Budapesten vettem meg júniusban, Dragománnal személyesen is találkoztam. Mindkettő erdélyi író, az első oroszországi hadifogságáról, az ott dúló polgárháborúról számol be gyorsan pattogó, asszociáló mondatokkal, a másik egy tíz év körüli gyerek szemével írja le, ugyancsak gyors, egyfajta belső monológként futó mondatokban a Ceaușescu-kor borzalma. Nemeskürty irodalomtörténetében hosszan ír Markovitsról, szeretné „visszahozni az irodalmi köztudatba”.